

Тема 6. Держава як політичний інститут.

Доцент кафедри
філософських та
соціальних наук
КНТЕУ, кандидат
філософських наук,
доцент

ГУДКОВ

Сергій

Олександрович

План лекції:

- 1. Природа і сутність держави.
Основні теорії її походження.**
- 2. Громадянське суспільство.**

Література

1. Політологія. Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. проф. Кулагіна Ю.І. та проф. Полуріза В.І. – К.: „Альтерпрес”, 2002. – 612 с.
2. Політологія. Посібник для студентів вузів. За ред. Бабкіна В.Д., Бабкіної О. В., Горбатенко В.П. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2006. – 568 с.
3. Політологія. Хрестоматія. Автори – упорядники: проф. Кремень В.Г., проф. Кулагін Ю.І., доц. Латигіна Н.А., проф. Полуріз В.І. та ін. – К.: „Альтерпрес”, 2004. – 827 с.
4. Політологічний енциклопедичний словник. За ред. Ю.С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. – К., Генеза, 2004. – 398 с.
5. Політологія. Навчально-методичний комплекс. Автори: Кирилюк Ф.М., Конверський А.Е., Цвих В.Ф., Обушний М.І., Хилько М.І. та ін. – К.: Центр навч. літератури, 2004. – 697 с.
6. Кулагін Ю.І., Полурез В.І., Політологія. Практикум. – К.: КНТЕУ, 2010. – 232 с.

1. Природа і сутність держави.

Основні теорії її походження.

- Серед політичних інститутів, що утворюють політичну організацію суспільства, держава є базовим. **Держава** - соціальний інститут, який організує життя етнокультурної спільноти і якому на певній території **належить вища влада**.
- *Державу* можна визначити як *універсальну форму організації суспільства, що має суверенітет* (право кожного народу розпоряджатися власною долею).

Суверенність держав

- Термін **«суверенітет»** використовується з часів буржуазних революцій – XVII-XVIII ст. В умовах падіння монархій новий клас власників відокремив суверенітет від «суверена», як представника королівського роду, і зробив його *надбанням народу*.
- У сучасному світі нараховується до 10 держав, що здатні проводити **відносно незалежну внутрішню і зовнішню політику** (США, Франція, Англія, Німеччина, Російська Федерація, Китай, Індія, Японія тощо). Решта країн тим чи іншим чином *поступаються своїм суверенітетом*.

Етапи формування держави:

- 1) Виникнення соціальної потреби в утворенні держави.
- 2) Інтеграція всіх соціокультурних елементів, формування на їх основі системи потреб особистості, ціннісних орієнтацій та очікувань з метою попередження та вирішення конфліктів, забезпечення стану рівноваги і стабільності.
- 3) організаційне оформлення держави як соціального інституту.

Основи держави:

- 1) **суспільна** - державу розглядають як універсальну *організацію*, покликану забезпечити *єдність суспільства у вирішенні соціально вагомих справ* та регулювання взаємовідносин влади і народу;
- 2) **класова** - держава має класове походження, є організацією найбільш могутнього *економічно пануючого класу*, який за допомогою держави перетворюється на *політично-пануючий клас*;
- 3) **політико—правова** (організаційно-структурна) - юридична держава, як джерело права і закону, що організує життя суспільства та діяльність самої держави, її структур у системі політичних відносин.

Основні властивості держави:

- **універсальність** - здатність управляти *соціально неоднорідним суспільством* за допомогою спеціальних органів;
- **суверенність** - *верховенство*, повнота й незалежність *політичної влади на певній території*;
- **монополія** на *видання законодавчих і нормативних актів*, які є обов'язковими для всього населення;
- **збір податків і застосування насильства** як способу захисту встановлених норм поведінки.

Теорії походження держави

- **Патріархальна теорія** (Платон, Арістотель, Конфуцій та ін.) - базується на думці, що влада правителя є продовженням влади батька в сім'ї, а метою держави є благо як найбільшої частини суспільства. Досягти цієї мети можна на підставі загальноновизнаних моральних орієнтирів.
- **Теологічна теорія** (Х. Аквінський та ін.) пояснює походження держави волею Бога, виводить залежність держави від релігійних організацій та церковних сановників.
- **Договірна теорія** (Т. Гоббс, Д. Локк, Ж.-Ж. Руссо та ін.) - держава тлумачиться як орган всезагального примирення людей, які перебуваючи у природному стані, постійно конфліктували між собою. Метою держави є збереження життя людей, виживання.

Теорії походження держави

- **Психологічна теорія** (З. Фрейд та ін.) Теоретики психологічного підходу поділили людей на дві групи: одна — це люди з яскраво визначеними лідерськими якостями і здібностями до організації мас, друга — це люди, які позбавлені індивідуальності. Перша група покликана володарювати і керувати нерозумною масою.
- **Теорія насильства** (Е. Дюринг, К. Каутський та ін.) - держави виникають в результаті війн і насилля.
- **Органична теорія** (Г. Спенсер, Блюнчлі та ін) пов'язана теорії еволюції органічного світу Ч. Дарвіна і є спробою механічного перенесення біологічних закономірностей на соціальні процеси. Держава — це продукт соціальної еволюції, яка є лише різновидом еволюції біологічної.

Теорії походження держави

- **Іригаційна теорія** (К. Вітфогель) походження держави пов'язана з залежністю існування давніх цивілізацій (Єгипет, Індія, Китай) від водних ресурсів і соціальною необхідністю будувати великі іригаційні системи.
- **Класова теорія** (К.Маркс, Ф.Енгельс та ін.) пояснює походження держави соціально-економічними факторами (суспільний поділ праці, економічні інтереси, соціальні протиріччя, класова боротьба тощо).
- **Теорія заборони інцеста** (К. Леві-Стросс та ін.) - заборона кровозмішення є основним фактором у виокремленні людини з природи та виникнення держави.
- **Правова теорія** (Е. Бьорк та ін.) створення держави диктується природним правом певної спільноти.

М. Вебер про державу

- Сучасна держава є організований за типом установлення союз панування, який у середині певної сфери добився успіху в монополізації легітимного фізичного насильства.
- *«Держава є та людська спільнота, яка всередині певної області претендує на монополію легітимного насилля: єдиним джерелом «права» на насилля вважається держава». (М. Вебер)*
- Державну владу здійснюють як професійні чиновники, так і політики. У М. Вебера – це чиновники–спеціалісти та «політичні» чиновники («Політика як покликання і професія»).

2. Громадянське суспільство.

- Становлення правової держави і демократії тісно пов'язано з розвитком *громадянського суспільства*. Термін «громадянське суспільство» відомий ще з часів давніх греків. Він використовувався для характеристики типу політичної асоціації, члени якої підкоряються дії її законів, завдяки чому забезпечуються суспільний лад.
- В наш час у більшості підходів щодо визначення поняття «громадянське суспільство» увага зосереджується на **економічних відносинах і відносинах власності, які складають основу громадянського суспільства**. Вперше цю ідею висловив Ж.-Ж. Руссо в праці «Міркування про походження і засади нерівності поміж людей».

Т. Пейн (США)

- Людині від природи притаманне прагнення до громадського життя. Це змушує її будувати свої відносини на принципах **солідарності** та **змагання**.
- Таким чином, **громадянське суспільство існує апріорі, доісторично**, а легітимна держава — це не більше як делегування їй владних повноважень. **Громадянське суспільство має право захищати себе від держави**. Чим зріліше громадянське суспільство, тим більше воно **саморегулюється** і тим менше потребує регуляції з боку держави.

А. Сміт, Г.В.Ф. Гегель

- Розроблена Смітом «система природної свободи» доводила необхідність *усунення втручання держави в приватновласницькі справи, надання повної свободи приватній ініціативі*, протиприродного стану щодо будь-якого контролю з боку держави **індивідуальної економічної свободи громадян** тощо.
- Як відмітив Гегель, на відмінність від сім'ї, складові громадянського суспільства є нестійкими і конфліктними (одні приватні інтереси стикаються з іншими). Тому *громадянське суспільство не може називатися громадянським до тих пір, поки воно не керується політично під контролем держави.*

К. Маркс і Ф. Енгельс

- В «Німецькій ідеології» автори відмічали **саморегулювання** як особливість громадянського суспільства. *«Громадянське суспільство, – писали вони – дійсне джерело і арена історії... Громадянське суспільство охоплює все матеріальне спілкування індивідів в межах певного ступеню розвитку виробничих сил. Воно охоплює все торгівельне і промислове життя та виходить за межі держави і нації».*
- Відносини між громадянським суспільством і державою – це відносини між індивідуальною свободою і публічною владою. Розширення прав індивіда та їх законодавча підтримка з боку держави сприяє зміцненню громадянського суспільства.

Дж. Локк (ліберальні погляди)

- Першим питанням є свобода людини та **унеможливлення тиску держави на вільну особистість**. Дж. Локк вважав, що держава покликана передусім захищати особисту свободу і власність людей. вона діє тільки у строго окреслених межах, вихід за які може призвести до громадянської непокори.
- Другим питанням є право держави здійснювати панування над суспільством **з метою збереження суспільного ладу та спокою**. Інтереси суспільства не протиставляються інтересам розвитку держави. Панування повинно відбуватися на підставі **урахування існуючих у суспільстві відносин, думок та обставин**. Така лінія поведінки є проявом **політичної мудрості**.
- Третім питанням є розуміння природних прав людини як основи громадянського суспільства. Громадянське суспільство — це не лише арена змагання окремих особистостей, а стан правової культури спілкування, яка побудована на **свідомому правовому самообмеженні**.

Соціал-демократія про

громадянське суспільство

- З середини ХІХ і до другої половини ХХ століття у багатьох країнах Європи погляди на громадянське суспільство змінюються. Соціал-демократія поставила за мету залучення до управління суспільством більш широкі маси людей і сприяла розвитку у суспільстві ідей ***солідарності і колективної відповідальності***.
- Соціал-демократи висунули ідею побудови такого суспільства, в якому були б не тільки **конституційно проголошені основні свободи громадянина, але й фактично забезпечені з боку держави**. Не тільки приватна власність, але й різні форми колективної власності, багатоукладна економіка відтепер повинні слугувати основою громадянського суспільства.

Сучасні уявлення про

громадянське суспільство

- З 60-х років ХХ століття розробка концепції громадянського суспільства проходила під гаслами критики тоталітарних режимів, захисту прав і свобод особистості. Теорія громадянського суспільства доповнювалася **ідеєю демократії, заснованою на політичному плюралізмі, консенсусі і партнерстві всіх соціальних груп** тощо.
- Громадянське суспільство стало розглядатися як цілісна суспільна система, як середовище буття окремої людини у всіх його проявах
- *Біла книга урядування ЄС* дає таке визначення: «Громадянське суспільство об'єднує переважно організації само утворені або утворені під керівництвом, організації неурядові, професійні асоціації, харитативні, ініціативні, організації, які заохочують до соціально активного життя на рівні району і міста, часом з внеском місцевої церкви та її громади».

Рівні громадянського суспільства

- **Економічний** - відносини, які пов'язані з життєзабезпеченням первинних потреб людини (їжа, побут, одяг, житло).
- **Соціокультурний** - відносини, які включають сімейні відносини, релігійні, етнокультурні та інші.
- **Політичний** – відносини, що забезпечують культурно-політичний плюралізм всіх членів громадянського суспільства і надають можливість кожному здійснити на практиці принцип вільного волевиявлення.

Функції громадянського суспільства

- **захист** приватних сфер життя людини і громадянина від необґрунтованої регламентації з боку держави;
- **самоорганізація** спільнот територіальної громади для виконання суспільних справ;
- **соціалізація** членів суспільства та їх орієнтування на суспільно важливі цілі і завдання;
- **гарантування реальних прав і свобод** людини та участі громадян в державних і суспільних справах;
- **виховання** громадян на основі суспільних норм і цінностей;
- **доведення суспільних запитів** до влади шляхом широкої комунікації;
- **стабілізація суспільно-політичного і соціально-економічного життя** в державі через взаємодію різноманітних інститутів і організацій громадянського суспільства з елементами політичної системи суспільства;
- **патронат** над найменш захищеними верствами населення.

Висновки:

1. Держава є продуктом певного історичного часу де симбіоз волі і необхідності відтворив організоване об'єднання людей для виконання соціально вагомих функцій.
2. Складність процесу державотворення та багатогранність форм його національних практик викликають **широкий спектр політологічних підходів щодо розуміння природи і сутності держави.**
3. Громадянське суспільство – це система незалежних від держави суспільних інститутів і відносин, які призначені забезпечувати умова для самореалізації окремого індивіду, колективів, соціальних груп, реалізації приватних інтересів і потреб як індивідуальних так і колективних. **Громадянське суспільство виступає індикатором рівня розвитку демократії в європейських державах.**

Завдання для самотійної роботи

- Підготуватися до семінару за темою:
 - “Місце і роль держави в політичній системі суспільства”.
 -
- **План семінару:**
 1. Сутність, основні ознаки, функції, типи сучасних держав.
 2. Форми державного правління.
 3. Форми державного територіального устрою.
 4. Основні шляхи становлення і розвитку правової і соціальної держави та громадянського суспільства в сучасній Україні.

Завдання для самостійної роботи

- Знайти у політологічних словниках та енциклопедіях статті, уважно прочитати та занотувати, в яких розкриваються поняття: держава, суверенітет, форма державного правління, форма державного територіального устрою, федерація, конфедерація, унітарна держава, президент, уряд, парламент, суд, монархія, республіка, правова держава, соціальна держава, права людини, громадянське суспільство, поділ влад, коаліція, парламентська фракція, опозиція.
- Підготуватися до дискусії на тему **«Взаємодія держави і громадянського суспільства в демократичному суспільстві»**.
- Зробити дайджест з науково-публіцистичних видань за темами: **«Проблеми державотворення в сучасній Україні», «Громадянське суспільство», «Правова держава»** (1 тему на вибір).

**Дякую за увагу!
Бажаю якісно
підготуватися до
семінару.**